

Férová škola nediskriminuje

Praktická příručka pro ředitele základních škol
pro otázky a odpovědi v oblastech diskriminace

Michal Čermák, Pavla Špondrová

Férová škola nediskriminuje

Michal Čermák, Pavla Špondrová

Edice: Práva v souvislostech

Editor: Jiří Kopal

Jazykové korektury: Kamila Kudláčková

Obálka: Ivo Laryš, www.larys.com

Foto na obálce publikace: Magda Kucharičová

Sazba a tisk: Artron 2005, s.r.o., www.artron-one.eu

© Liga lidských práv, 2007-06-01

Publikace je financována z prostředků Evropské Unie.

ISBN 978-80-903473-3-5

„Vzdělávání, které je založeno na rovném přístupu jedince ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace, vnímám jako jeden z důležitých pilířů demokracie. Opomenutí těch nezákladnějších práv je projevem degradace lidské kultury, který patří do zcela jiných dějinných kapitol.“

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Dana Kuchtová'.

Mgr. Dana Kuchtová
ministřina školství

Obsah:

1. ÚVOD	11
2. CERTIFIKÁT LIGY LIDSKÝCH PRÁV	12
3. DISKRIMINACE A PRÁVO VE ŠKOLSTVÍ.....	12
3.1. Co je to diskriminace	13
3.2. Diskriminace jednáním, diskriminace opomenutím	13
3.2.3.3. Druhy diskriminace	14
3.2.1.3.3.1. Přímá.....	14
3.2.2.3.3.2. Nepřímá	14
3.2.3.3.3.3. Obtěžování	14
3.2.4.3.3.4. Pronásledování.....	14
3.3.3.4. Diskriminační důvody.....	15
4. JAKÉ PRÁVNÍ PŘEDPISY BY VÁS, JAKO ŘEDITELE ZŠ, MĚLY PŘEDEVŠÍM ZAJÍMAT K TÉMATU DISKRIMINACE?	15
4.1. Mezinárodní smlouvy	15
4.2. Listina základních práv a svobod.....	15
4.3. Zákony.....	16
4.4. Evropské směrnice.....	16
5. SOUČASNÁ SITUACE V ČESKÉM ŠKOLSTVÍ - NA PŘÍKLADU SEGREGACE ROMSKÝCH ŽÁKŮ	16
5.1. Obecná rovina.....	16
5.2. Segregace ve školství	17
5.3. Diagnostika romských dětí jako zdravotně postižených a jejich segregace ...	18
6. JAK ZAČLENIT NESEGREGAČNÍ POLITIKU DO ŠVP	19
7. CO JE MOŽNÉ UDĚLAT PRO INTEGRACI ROMSKÝCH DĚTÍ?.....	20
8. CO JE MOŽNÉO DÁLE POMÁHAT PROSAZOVAT?	20
9. CO JE TŘEBA VHODNĚ SI OPAKOVANĚ UJASŇOVAT?.....	22
10. ZÁVĚR	25

Projekt Rovný přístup romských žáků k plnohodnotnému základnímu vzdělávání

Tato brožura je součástí projektu Ligy lidských práv *Rovný přístup romských žáků k plnohodnotnému základnímu vzdělávání*. Směřuje zejména na ředitele, učitele základních škol a budoucí pedagogy studující na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Cílem projektu je zajištění rovného přístupu romských žáků k plnohodnotnému základnímu vzdělávání v Jihomoravském kraji, a to pomocí vzdělávacích aktivit pro výše jmenované skupiny, zejména v oblasti diskriminace, která s cílem projektu úzce souvisí. Projekt byl Lize lidských práv přidělen nadací NROS v rámci programu Transition Facility 2005 - Podpora implementace antidiskriminačního zákona a antidiskriminačního acquis nestátními neziskovými organizacemi. Je hrazen z prostředků Evropské unie.

„Všichni se mi posmívají, že jsem černá - nadávají,
za vlasy mě tahají, do nohy mě kopají,
pokoj mi nedají.
Kluci, holky, zač mě trestáte?
Proč už mi pokoj nedáte?
Dost mě Pánbůh potrestal,
že mi tu černou barvu dal.
Nechce mě ani vlastní máma - co si na světě počnu sama?“
Helena Horváthová, Romano kurko, 11/1996¹

1. Úvod

Dostává se Vám do ruky materiál, vydaný v souvislosti s realizací projektu *Rovný přístup romských žáků k plnohodnotnému základnímu vzdělávání*. Měl by poskytnout základní přehled o zmíněné problematice, především však o cílech projektu a opatřeních, které by měly vést k jejich naplnění.

Není tajemstvím, že Romové dosahují ze všech menšin žijících na území Česka nejnižší úroveň vzdělání², a co víc, tato úroveň se nijak výrazněji nemění. Důvodů, na základě kterých k této situaci došlo, je několik, ať již budeme mluvit o odlišné historicko-kulturní zkušenosti tohoto etnika, jiných motivacích a životních strategiích jednotlivců či celých rodin nebo o diskriminačních praktikách, které Romy v Evropě i jinde provází již po staletí. Musíme si ale uvědomit, že pátrání po příčinách tohoto stavu nemůže být hlavním cílem práce pedagogů, sociologů či právníků. V každém případě musíme nejvíce energie upřít především směrem k nalezení adekvátních řešení. Většina evropských zemí se problematice poskytování rovného přístupu ke vzdělávání etnickým či národnostním menšinám věnuje již delší dobu a je proto velmi vhodné, inspirovat se při hledání řešení této problematiky i jinde.

To nejdůležitější, co je však nutné si v souvislosti se vzděláváním Romů v Česku uvědomit, jakkoli je to paradoxně většinou zpochybňováno, je fakt, že jakékoliv zlepšení v této oblasti nebude jen přínosem pro onu konkrétní menšinu. Význam pro všechny občany by mělo již jen zamezování pokračujícího sociálního vylučování Romů už od počátku školní a předškolní docházky, čímž by se také snížily náklady na dávky sociální péče příštím generacím. Proto bychom se neměli zdržet přijímat taková opatření, která mohou romským dětem pomoci ve zlepšování vyhlídek na jejich budoucnost. Znevýhodnění, které romské děti provází, zejména pak znevýhodnění sociální, vyžaduje navržení a provádění komplexních řešení, která povedou k integraci romských dětí v rámci vzdělávání v běžných základních školách a třídách. Segregace obecně totiž vede k posilování znevýhodnění, špatných návyků a také odděluje majoritu od minority, což má v celospolečenském kontextu mnohé negativní dopady, které podrobněji komentujeme níže.

1 Řičan, P. (1998): S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti, Praha, Portál, s. 117.

2 Podrobněji viz Šotolová, E. (2001): Vzdělávání Romů, Praha, Grada Publishing, str. 82.

V Česku stále ještě není přijat antidiskriminační zákon, který by stanovil konkrétní povinnosti jednotlivých subjektů. Proto je zapotřebí začleňovat ustanovení evropské směrnice, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ (2000/43/ES - tzv. *rasová směrnice*), především prostřednictvím jiných obecných zákonů. Směrnicí 2000/43 ES jsme jako členský stát EU povinni dodržovat, a proto by měly kupříkladu školní vzdělávací programy (dále jen ŠVP) představovat neocenitelný nástroj v naplňování cílů citované směrnice.

V této publikaci zmiňujeme určitá opatření, která jsou podle našeho názoru nezbytná pro zlepšení situace v oblasti vzdělávání romských žáků. Především jde o opatření desegregační. Uvědomujeme si, že jejich uskutečňování často brání řada praktických důvodů (nedostatek finančních zdrojů, personální otázky, ...), jejichž řešení může být často velmi složité, a proto doufáme, že konkrétní východiska vyplynou z dialogu všech zúčastněných, neboť o správnosti a spravedlnosti zavádění antidiskriminačních opatření musí být přesvědčeni především jejich realizátoři.

2. Certifikát Ligy lidských práv: Férová škola

Pokud máte jako ředitel Vaší základní školy zájem, aby se Vaše škola profilovala jako taková, kde jsou náležitě dodržována práva dětí a kde není nikdo ze žáků diskriminován ani segregován, máte možnost se ucházet o certifikát *Férová škola*. Tento certifikát hodlá Liga lidských práv udělit těm základním školám, které splní stanovené podmínky a projeví zájem jej získat.

Před získáním certifikátu jsou ředitelům základních škol k dispozici odborníci Ligy lidských práv s právními radami a odborným vedením v problematice lidských práv a diskriminace. Vzájemnou spoluprací Ligy lidských práv a základních škol dojde k oboustrannému obohacení angažovaných stran a celkovému zlepšení situace v oblasti lidských práv a školství. Označení *Férová škola* pak může škola používat při svojí propagaci. Bližší informace o certifikátu lze získat na Kulatých stolech nebo po zaslání e-mailu na brno@llp.cz.

3. Diskriminace a právo ve školství

Pojem diskriminace je v současnosti hojně používán. Neměli bychom zapomínat, že diskriminace je především právní kategorií, proto bychom Vám rádi poskytli přehled

relevantních právních dokumentů a pokusili se vysvětlit některé pojmy, které s diskriminací souvisí.

3.1. Co je to diskriminace

Dovolte, abychom Vám představili zlého pana učitele Kazimíra Křivého. Pan učitel Křivý se dopouští na svých žácích mnohonásobné diskriminace. Zápisky z jeho deníku použijeme jako odstrašující případ³.

- **Diskriminací** se rozumí protiprávní stav, kdy je s nějakou osobou zacházeno jinak než s osobou jinou ve srovnatelné situaci na základě reálného nebo domnělého důvodu, který není oprávněný.

Jako příklad poslouží zápis z deníku zlého pana učitele Kazimíra Křivého.

Do mé třídy chodí zelené a puntíkové děti. Puntíkové děti jsou velmi zlobivé a chvíli neposedí. Puntíkových dětí je 10, zelených dětí je 18. Naše škola se nachází v typické puntíkové lokalitě. Dnes konečně přišel do školy balík se samolepkami BESIP, na kterých je Spiderman. Nálepek je v balíku 18, protože jsem je objednal pouze pro zelené děti. Puntíkové děti by je stejně hned roztrhaly...

Pozn.: Puntíkové děti byly diskriminovány (zacházelo se s nimi jinak než se zelenými) ve škole (ve srovnatelné situaci). Puntíkové děti nedostaly samolepku právě z toho důvodu, že jsou puntíkové (neoprávněný důvod), navíc jedno z dětí bylo červené, ale pan učitel Křivý si mylně myslel, že dítě je puntíkové (domnělý důvod).

3.2. Diskriminace jednáním, diskriminace opomenutím

Diskriminovat lze:

- tím, že něco učiníme (**jednání**) - Pan učitel Křivý posadil za trest jednoho z vyrušujících zelených žáků k jedinému puntíkovému žáku, pravidelně sedícímu v poslední lavici ve třídě, s tím, že vedle puntíkového žáka bude sedět zbytek hodiny za trest

- tím, že něco neučiníme (**opomenutí**) - Zelení žáci se pravidelně před panem učitelem Křivým uštěpačně posmívají puntíkovému žáku, že příliš páchne, stejně jako jeho příliš pestrobarevní rodiče a sourozenci. Pan učitel však nikdy na obranu puntíkového žáka nezasáhne a nechá zelené žáky, aby jej ponižovali dál.

³ pozn.: pan učitel Křivý je imaginární postava, diskriminující absurdními způsoby. Příklad pomocí absurdity používáme záměrně pro snazší pochopení složité problematiky diskriminace. Zápisky pana učitele Křivého jsou psány kurzívou.

3.2.3.3. Druhy diskriminace

3.2.1.3.3.1. Přímá: přímou diskriminací se rozumí případ, kdy je s jednou osobou zacházeno z diskriminačního důvodu (viz níže) méně příznivým způsobem, než je, bylo nebo by bylo zacházeno s jinou osobou ve srovnatelné situaci. Pan učitel nedal puntikovanému dítěti samolepku Spidermana právě proto, že dítě je puntikované.

3.2.2.3.3.2. Nepřímá: nepřímou diskriminací se rozumí případ, kdy by v důsledku navenek neutrálního předpisu, kritéria nebo zvyklosti byla znevýhodněna osoba na základě diskriminačního důvodu.

Připravili jsme společně s panem ředitelem Lišákem na příští školní rok speciální třídu. Mimo vyučování mají žáci této třídy navštěvovat počítačový kroužek, za který lze zcela v souladu se zákonem požadovat 500 Kč za školní rok.

O puntikovaných dětech je známo, že jejich rodiny jsou zpravidla nemajetné, a tak se budou hlásit do tříd jiných, čímž má pan učitel Křivý téměř jisté, že se do těchto tříd přihlásí děti z majetnějších rodin zelených.

Došlo k nepřímé diskriminaci puntikovaných dětí, neboť byly znevýhodněny v důsledku navenek neutrálního předpisu. Pro posouzení, zda k diskriminaci došlo či ne, dále není rozhodující, zda měl pan učitel Křivý úmysl diskriminovat, čili zde není přítomen relevantní úmysl (i když se velmi často vyskytuje), ale zkoumá se konkrétní výsledek. Diskriminovat lze i s dobrým úmyslem, a přesto tento stav bude protiprávní. To platí zvláště pro nepřímou diskriminaci.

3.2.3.3.3.3. Obtěžování: obtěžování jako právní kategorie je rovněž diskriminací. Rozumí se jím takové jednání zakládající se na diskriminačním důvodu, které má za účel nebo za následek narušení důstojnosti osoby a vytvoření zastrašující, nepřátelské, zahanbuující, ponižující nebo urážející atmosféry.

Dneska měl puntikovaný Zdeněk k svačině chleba s řízkem. Zeptal jsem se ho, jestli se to maso dřív jmenovalo Azor nebo Puňta....

3.2.4.3.3.4. Pronásledování: pronásledování je v právních souvislostech rovněž diskriminací. Rozumí se jím takové jednání, kdy bylo nepříznivě zacházeno s někým, kdo uplatnil svá práva na obranu před diskriminací.

Zakázal jsem účast jednomu z puntikovaných žáků - zlobivému Zdeňkovi na školním výletu, protože jeho rodiče napsali na mě stížnost České školní inspekci, že jejich syna diskriminují...

3.3.3.4. Diskriminační důvody (proč je někdo diskriminován)

pohlaví	věk	sexuální orientace	stav (manželský nebo rodinný)	politické smýšlení	zdravotní stav
rasa	majetek	víra nebo náboženství	etnický původ	sociální původ	... a další

4. Jaké právní předpisy by Vás, jako ředitele ZŠ, měly především zajímat k tématu diskriminace?

4.1. Mezinárodní smlouvy

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (u nás vyhlášena pod č. 62/1987 Sb.)⁴;

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod - Článek 14 (vyhlášena pod č. 209/1992 Sb.);

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (vyhlášeny pod č. 120/1976 Sb.);

Úmluva o právech dítěte (vyhlášena pod č. 104/1991 Sb.).

Poznámka k mezinárodním smlouvám: Mezinárodní smlouvy (a zvláště ty týkající se lidských práv) jsou jednoznačně základním pramenem práva v oblasti diskriminace. Často je na ně veřejností pohlíženo jako na jakési bezzubé pochybné ideály. Takováto představa je mylná. Právě na základě mezinárodních smluv existují závazky, které je možné ze strany občanů vynucovat u soudů i mezinárodních orgánů, jako je Evropský soud pro lidská práva.

4.2. Listina základních práv a svobod

čl. 3 - Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.

⁴ k dispozici na <http://vlada.cz/scripts/detail.php?id=19711>. K monitorování, jak jsou závazky smlouvy plněny se pravidelně schází Výbor pro odstranění všech forem rasové diskriminace při OSN v Ženevě (CERD). Tento vVýbor vydává jednotlivým zemím doporučení. Ve svém posledním doporučení pro ČR Výbor jasně a velmi důrazně vyzývá k odstranění segregovaného českého školství. Odkaz na závěrečnou zprávu: <http://www.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/CERD.C.CZE.CO.7.pdf>

4.3. Zákony

Školský zákon - § 2 - Vzdělávání je založeno na zásadách: rovného přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana.

Antidiskriminační zákon (měl by být přijat v dohledné době.)

4.4. Evropské směrnice

Směrnice ES 2000/43 (tzv. rasová směrnice), kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. Také dodržování této směrnice může každý občan členských států Evropské unie soudně vymáhat.

5. Současná situace v českém školství - na příkladu segregace romských žáků

5.1. Obecná rovina

Podle vládní **Koncepce romské integrace**⁵ představuje exkluze jedné skupiny obyvatelstva „*extrémně špatnou ekonomickou a sociální situaci, jež negativně ovlivňuje celkové schopnosti vyloučených osob a skupin participovat na životě společnosti jako celku*“⁶. Rádi bychom dodali, že segregace jedné skupiny a s ní související zásadní komplikace jsou extrémním problémem také pro příslušníky majority. Nejen, že obě skupiny nejsou připraveny na vzájemné setkávání a mají komunikační problémy na makro- i mikrosociální úrovni, ale exkluze a s ní související negativní jevy jsou také velmi nákladné. Pokud otevřeme všem romským žákům možnost nesegregovaného vzdělávání, na základě kterého budou mít možnost získat potřebnou kvalifikaci, pokud jim otevřeme pracovní trh a budeme důsledně potírat diskriminaci, zejména ve školství a následně i v pracovněprávní oblasti, bude to přínosem pro všechny.⁷ Jsme si ovšem vědomi, že taková opatření vyžadují zavedení komplexních programů, jejichž realizace by se musela stát prioritou vlády. Takové programy se zatím bohužel nezačaly uskutečňovat. V každém

⁵ Již sám název napovídá, co je cílem materiálu.

⁶ Koncepce, on-line text <http://www.vlada.cz/dokument8150.html>

⁷ Výzkumy v Maďarsku ukázaly, že přidaná hodnota, jež může stát získat na základě investice do středního vzdělání těch, kteří zpravidla končí základní školou, je až 70 000 EUR v případě dokončeného středního vzdělávání resp. 55 000 EUR po získání výučního listu. (viz publikace Evropského centra pro práva Romů <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2743&archiv=1>, str. 12).

případě by vždy jedním z jejich pilířů měla být oblast vzdělávání a proto považujeme za užitečné a nezbytné začít navrhovat dílčí řešení nejprve v základním školství.

5.2. Segregace ve školství

Mnozí se domnívají, že v oddělených třídách či školách může být romským žákům poskytována lepší péče než ve školách běžných, kam by chodili společně s dětmi z majoritní společnosti. Avšak oddělené vzdělávání dětí s jinou speciální vzdělávací potřebou, než je zdravotní postižení, je ze zákona nepřipustné (viz níže) a dle našeho názoru není ani přínosné. Jak ukazuje přelomový judikát Nejvyššího soudu USA Brown v. Board of Education z roku 1954, segregace ve vzdělávání na základě rasy, i kdyby všechny ostatní hmotné faktory byly rovné⁸, odpírá příslušníkům minority právo na rovné vzdělávání. Rozsudek dále podotýká, že segregace dětí má determinující vliv na děti z menšiny. To, že je jim odpíráno právo vzdělávat se v hlavním proudu společně s ostatními dětmi stejného věku a zaměření, negativně působí na jejich vzdělávací a mentální rozvoj a odpírá jim některé výhody, na které by dosáhly v rámci integrovaného školského systému. S těmito více než 50 let starými konstatováními se musíme plně ztotožnit, samozřejmě i s vědomím toho, že v případě České republiky a dalších států střední a východní Evropy, v nichž jsou romské děti vzdělávány v oddělených školách a třídách, se jedná spíše o skutečnou nebo připisovanou příslušnost k národnostní menšině.

V České republice si v současné době uvědomuje neudržitelnost situace i sama vláda. V souvislosti s Koncepcí (projektu) včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí - u nás především dětí romských - konstatuje, že „jedním z očekávaných⁹ dopadů veškerých opatření na podporu vzdělávání žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí je zvyšování počtu těchto žáků v hlavním vzdělávacím proudu a zvýšení jejich školní úspěšnosti ... Úspěšná integrace těchto žáků s sebou přináší v konečném důsledku i nižší náklady na jejich vzdělávání.“¹⁰

Ve stručnosti si shrňme, kde k segregaci romských žáků dochází. Je možné rozlišit čtyři typy neběžných (nestandardních)¹¹ základních škol a tříd:

- a) Základní školy, které byly v minulosti školami zvláštními.
- b) Základní školy s převažujícími romskými žáky.

⁸ Například úroveň vzdělávání nebo kvalita učebních pomůcek.

⁹ Ve smyslu kýžených - pozn. autorů.

¹⁰ Zpráva o situaci národnostních menšin 2005, http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=17725_s.46-47.

¹¹ Pro vymezení kategorií dotčených základních zvláštních škol byli autoři nuceni použít slovo neběžný (nestandardní). Zdánlivě vhodnější by bylo použití slova zvláštní. Tohoto slova však záměrně Liga lidských práv nepoužívá, neboť zvláštní školy byly vymezeny minulým školským zákonem (č. 29/1984 Sb.)

c) Třídy pro zdravotně postižené žáky v budovách běžných základních škol; tyto třídy navštěvují romští žáci, kteří se učí na základě Vzdělávacího programu zvláštní škola (program v těchto třídách tedy odpovídá osnovám bývalých zvláštních škol).

d) Třídy vyhrazené vedením běžné základní školy pro romské žáky, kteří nejsou uznáni jako zdravotně postižení; tyto děti se sice učí na základě Vzdělávacího programu základní škola, nicméně odděleně od ostatních žáků.

Oddělování romských dětí slouží podle našeho názoru k několika účelům: v těchto třídách je zpravidla snížený počet žáků, nejsou zde žáci z majority, a proto se nečekají komplikace ze strany rodičů, romské děti jsou zde mezi svými a učitel může postupovat dostatečně pomalu (poněvadž často postrádá přítomnost asistenta pedagoga). Tento postup ale školský zákon nedovoluje. Zřídit školy, třídy, oddělení nebo studijní skupiny pro jiné než zdravotně postižené žáky není možné, a proto je segregace romských dětí - jakožto žáků většinou se znevýhodněním sociálním - protizákonná. Je pravděpodobné, že v brzké době se na tuto problematiku zaměří Česká školní inspekce, a proto doporučujeme situaci nepodceňovat.

Zároveň je ale nutné poznamenat, že Liga lidských práv si dobře uvědomuje skutečnost, že romské děti ve valné většině speciální vzdělávací potřeby mají a je nutné k nim přistupovat odlišným způsobem. Tento přístup by ovšem měl být v rámci hlavního vzdělávacího proudu. Funkce asistentů pedagoga byla mimo jiné zřízena právě jako jedno z možných řešení. Zásadním problémem v této oblasti je však nedostatek financí a je zřejmé, že školy si nemohou dovolit tyto posty zřízovat. Jaká opatření je možno přijmout a jaké změny je třeba prosazovat uvádíme v kapitole 8.

5.3. Diagnostika romských dětí jako zdravotně postižených a jejich segregace

V současnosti představuje jedinou cestu, jak získat pro sociálně znevýhodněného romského žáka více peněz jeho uznání za zdravotně postiženého (zpravidla mentálně retardovaného). K této variantě se bohužel mnohá školská zařízení uchylují, neboť na takového žáka dostane škola příplatek k normativu. Považujeme za nepřijatelné, že školy bývají i ekonomicky nepřímo nuceny zdravé (i když často dostatečně na školní docházku nepřipravené a výchovně zanedbané) děti uznávat jako mentálně

retardované. Věříme, že s několika tisíci korunami navíc je možné poskytnout romskému žákovi často lepší péči, než by mu mohla být poskytnuta v běžné škole nebo třídě. Nesmí k tomu ovšem za žádných okolností docházet pomocí označení mentální retardace, které žáka stigmatizuje na celý život a neodpovídá realitě.

Další problém, v souvislosti s označováním romských žáků jako zdravotně postižených, představuje skutečnost, že jsou právě na základě této diagnostiky segregováni do nestandardních škol nebo tříd, přestože, jak praví § 3 odst. 4 vyhlášky č. 73/2005 Sb.¹²: „žák se zdravotním postižením **se přednostně vzdělává formou individuální integrace v běžné škole a zároveň v běžné třídě**, pokud to odpovídá jeho potřebám, možnostem a podmínkám školy“. Tento důraz na integraci všech dětí do hlavního vzdělávacího proudu, pokud to podmínky umožňují, lze podle našeho názoru dovést i z § 16 odst. 8 školského zákona, který stanoví, že „...**vyžaduje-li to povaha zdravotního postižení, zřizují se pro děti se zdravotním postižením školy, popřípadě v rámci školy jednotlivé třídy, oddělení nebo studijní skupiny s upravenými vzdělávacími programy**“. Žáka se zdravotním postižením lze tedy segregovat pouze tehdy, vyžaduje-li to povaha onoho postižení a odpovídá-li to možnostem a podmínkám školy. Liga lidských práv se domnívá, že podmínky ve školách lze již teď, v drtivé většině případů, integraci romských žáků přizpůsobit (podrobněji viz kapitoly 7 a 8).

6. Jak začlenit nesegregační politiku do ŠVP

Pokud se Vaše škola do budoucna chce profilovat jako demokratická, nikoho nediskriminující a nesegregující, doporučujeme uvést tuto skutečnost kupříkladu vhodným prohlášením do kapitoly 2.1 Vašeho školního vzdělávacího programu (Charakteristika školy).¹³ Téma diskriminace a konkrétní aktivity je vhodné zařadit do průřezových témat Vašeho ŠVP. V tomto ohledu můžete využít i semináře pro učitele pořádané Ligou lidských práv, které konkrétní aktivity navrhuje. Ideál pak samozřejmě představuje provádění aktivních opatření vedoucích k desegregaci tříd, pokud takové třídy škola má. Několik návrhů přinášíme v kapitole 8. Konkrétní informace jak desegregační opatření provádět můžete získat rovněž na kulatých stolech pro ředitele základních škol, pořádaných organizovaných Ligou.

¹² Vyhláška o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

¹³ Prohlášení může mít např. následující podobu: „...Škola ctí zásadu zákazu diskriminace a jako taková nezřizuje segregované třídy. Ke všem žákům se zavazuje přistupovat na základě jejich individuálních schopností a dovedností...“

7. Co je možné udělat pro integraci romských dětí?

Pokud máte jako ředitel školy zájem na integraci žáků z romské menšiny, je za současného legislativního stavu možné a účelné postupovat následovně:

- Romské děti diagnostikované jako zdravotně postižené a vzdělávané v oddělených třídách v běžné základní škole integrovat alespoň prostřednictvím individuální integrace do běžných tříd. Výsledky jejich testů a veškeré jejich postižení zpravidla vyplývá spíše ze zanedbanosti edukačních dovedností a pomocí správné formy vzdělávání je možné tento handicap vyrovnat. Při takovémto postupu navíc škole zůstane zachován příplatek k normativu na takové dítě podle § 3 odst. 6 písm. b vyhlášky o krajských normativech.

- Ve školách, kde nejsou romské děti diagnostikovány jako zdravotně postižené, je třeba dbát na to, aby nedocházelo ke vzniku tzv. „bílých“ a „černých“ tříd. Uvědomujeme si, že rodiče dětí často nemají zájem na společném vzdělávání svých dětí a integraci se brání. Ve třídách je proto třeba vytvářet takové prostředí, aby se tam cítily všechny děti dobře a byla zabezpečena dostatečná kvalita vzdělávání. Pokud to okolnosti umožňují, snižovat počty dětí ve třídách, žádat o zřízení funkce asistenta pedagoga, podporovat vzdělávání, atd.)¹⁴

- Ve školách, kde jsou počty romských dětí zanedbatelné a s problémem segregace se nepotýkají, je třeba vytvářet příhodné prostředí pro integraci zájemců z romské komunity, která by byla přínosem pro všechny. Nezanedbatelný faktor představuje i potřeba získání rozličných sociálních kompetencí zástupců majority při setkávání a přirozené komunikaci seváni se zástupci menšin, včetně romské, již od raného věku. Přirozené osvojení si těchto dovedností představuje poté přidanou hodnotu v rámci působení na manažerských pozicích v mezinárodním prostředí, a čím dál více i v Česku, stejně jako činnosti v sociální oblasti, neziskových organizacích a v dalších profesích.

8. Co je možné dále pomáhat prosazovat?

Pro možnost opravdové změny je potřeba konstruktivních opatření. Co tedy Liga lidských práv navrhuje systémově prosazovat?

¹⁴ Jen připomínáme, že segregace romských dětí, které nejsou diagnostikovány jako zdravotně postižené, je však nezákonná, diskriminační a jako taková protiústavní.

- **Změnu systému financování ve školství.**

Liga usiluje o zavedení tzv. **nizozemského systému**, který se zaměřuje na potřeby každého žáka individuálně. Podle našeho názoru je do budoucna nevhodné rozdělovat žáky a studenty do jednotlivých kategorií a na jejich základě financovat ty se speciálními vzdělávacími potřebami. Nizozemský systém pracuje pomocí indexace, kdy každý žák dostává 1,0 normativu. Pokud psycholog, učitel, zaměstnanec zdravotnického zařízení nebo jiný pověřený školský zaměstnanec identifikuje pravděpodobnost existence speciálních vzdělávacích potřeb, dítě je odesláno poradenskému zařízení, které provede na základě dotazníku tzv. indexaci (každému žákovi je přiřazen index dle povahy jeho vzdělávacích potřeb).¹⁵ Školy by pak mohly být financovány částkou ve výši součtu pevné částky na provoz školy a peněz určených na vzdělávání jednotlivých žáků podle indexů. Tím by bylo možné zřízovat třídy s menším počtem dětí, poskytovat funkci asistentů pedagoga, poskytovat prémie ohodnocení učitelům, stručně řečeno, využít finance pro potřeby žáků a školy podle individuálních potřeb. Námi navrhovaný systém by samozřejmě také řešil současnou situaci, kdy je možné získat příplatek k normativu především pro zdravotně postiženého žáka. *Školy v městě Brně, případně školy v celém Jihomoravském kraji by se v této souvislosti mohly stát jistým lídrem, realizátorem pilotního projektu a následně příkladem dobré praxe pro ostatní regiony v České republice.*

- **Provedení alespoň dočasné změny školského zákona.**

To Liga považuje za vhodnou variantu v případě, že by se nepodařilo nebo bylo z jakýchkoli důvodů neprůchodné zavedení tzv. „nizozemského systému“. Zejména za účelem jasného definování sociálního znevýhodnění a možnosti získat na takového žáka také příplatek k normativu.

- Změnu legislativy, na základě níž by mělo být **předcházeno segregaci romských dětí z důvodu jejich speciálních vzdělávacích potřeb**. A to dle jednoduchých pravidel

1. žádné dítě by nemělo být již od první třídy v nestandardní škole či třídě,
2. na návrh poradenského zařízení by měl být povinný poslední rok mateřské školy,
3. při odkladu povinné školní docházky (kromě zdravotních důvodů) povinná návštěva přípravného ročníku.

- **Systematické a pro soukromí romských dětí bezpečné provádění sběru dat o etnické příslušnosti žáků** ve školách a zařízeních ústavní péče, které by mělo pomoci především dětem romským.

¹⁵ Pomocí konkrétních kritérií, která by mohla být přílohou nové vyhlášky o krajských normativech. (např.: dítě neovládající český jazyk - 2 násobek normativu, dítě s ADHD - 2,3 normativu apod. - příklady jsou pouze ilustrativní).

Na základě výsledků tohoto sběru by bylo možné sledovat úspěšnost v integraci zaměřených opatření, provádět evaluaci realizovaných programů, či určovat školy se segregační praxí.¹⁶

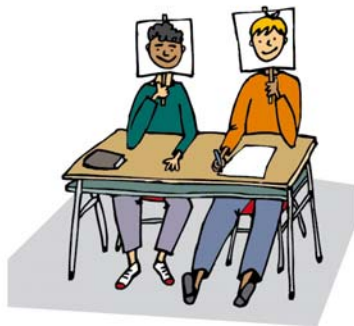
9. Co je třeba vhodně si opakovaně ujasňovat?

Je diskriminace Romů diskriminací rasovou? Ano, z pohledu práva je. Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, která je pro české orgány i soudy závazná, definuje v článku 1 rasovou diskriminaci takto: „Výraz „rasová diskriminace“ ... znamená jakékoli rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování založené na rase, barvě pleti, rodovém nebo národnostním nebo etnickém původu, jehož cílem nebo následkem je znemožnění nebo omezení uznání, užívání nebo uskutečňování lidských práv a základních svobod na základě rovnosti v politické, hospodářské, sociální, kulturní nebo v kterékoli jiné oblasti veřejného života.“

V jakých oblastech školství se podle Vás s diskriminací setkáváme? Nejčastěji při zařazování romských žáků do nějaké formy speciálního vzdělávání. Dále je často zaznamenáváno obtěžování (pojem obtěžování viz kap. 4.3.3.) romských žáků různými výroky na adresu jejich či jejich vlastní rodiny.

Česko je často kritizováno ze zahraničí, že jsou Romové u nás diskriminováni. Co o tom v zahraničí vědí...? Kritika Česka ze strany mezinárodních institucí v oblasti diskriminace ve vzdělávání je podle našeho názoru oprávněná. Například poslední doporučení Výboru pro odstranění všech forem rasové diskriminace (CERD) z března 2007, což je orgán dohlížející na naplňování stejnojmenné závazné úmluvy a zasedající při OSN, pojmenovává problémy diskriminace a segregace romských dětí v českém školství a důrazně vyzývá českou vládu k okamžitému ukončení tohoto protiprávního stavu a zjednání nápravy.¹⁷

Proč se tolik lpí na vzdělávání všech dětí v hlavním vzdělávacím proudu? Až na výjimky (určité případy zdravotního postižení) je vydělování do nestandardních škol a tříd ze zákona nepřipustné. Navíc

¹⁶ Viz Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 4 Sběr dat určujících etnickou příslušnost jako nástroj pro zjištění rozměru diskriminace romských dětí, viz http://www.llp.cz/subdomains/cz/images/stories/soubory/sber_etnickych_dat.pdf

¹⁷ Zprávu je možné si přečíst dostupná na: <http://www.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/CERD.C.CZE.CO.7.pdf>

není, jak vzhledem ke špatným výsledkům v praxi, tak podle názoru světových zahraničních i domácích odborníků, ani přínosné a negativně působí na vzdělávací a mentální rozvoj dětí (podrobněji viz kapitola 6).

Jak mám jako ředitel jednotlivé romské žáky integrovat do hlavního vzdělávacího proudu? Odpověď naleznete v kapitole 8.

Lze označit některého žáka jako žáka romského? Na základě všeobecně sdílených představ o tom, kdo je Ital a navíc víme-li, že se daná osoba za Itala sama považuje, můžeme takovou osobu označit jako Itala. Stejně tak můžeme někoho označit za Roma. V případě, kdy ale přisuzujeme na základě příslušnosti k určité skupině osobě určitou vlastnost, aniž bychom zkoumali individuální charakter, můžeme se dopustit přímé diskriminace např. obtěžování, pokud označíme romského žáka jako „cikána“ (nebo moravskou variantou, „cigána“). Odpověď vedoucí k osvětlení právního pojmu najdete v kapitole 4.

Romský žák je většinou jiný než ostatní žáci, má své specifické potřeby. Jak mám tyto potřeby financovat, aniž bych žáka segregoval ve speciální třídě? V současné době jsou možnosti omezené. Většinou se musí speciální potřeby romských dětí, pokud je nechceme nedůstojně nechat uznat jako zdravotně postižené, financovat z nejrůznějších projektů. Je třeba změnit systém financování eventuelně podpořit prosazení toho, aby byl uzákoněn příplatek na sociálně znevýhodněného žáka.

Ve škole nemám žádné žáky romské, mám tam žáky zdravotně postižené. Nejedná se tedy o žádnou diskriminaci ... Takový postoj ředitelů vychází z alibistické praxe. Tento přístup může všem dětem nepravdivě označeným za zdravotně postižené celoživotně uškodit. Dovolujeme si k tomuto problému nabídnout k prostudování již zmíněné Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 2.¹⁸

Co mám učinit, aby v naší škole nedocházelo k diskriminaci? A co mi v případě diskriminace na naší škole hrozí? Poradit se s odborníky z Ligy lidských práv nebo dalších organizací právníků jako je kupříkladu Poradna pro občanství, občanská a lidská práva. To, zda došlo k diskriminaci, zkoumá na základě § 174 školského zákona Česká školní inspekce. Rodiče se v případě diskriminace jejich dítěte mohou rovněž obrátit s žalobou na civilní soud.

Mluví se o integraci. Romští rodiče nemají často o vzdělání svých dětí zájem, Romští žáci ve škole neprospívají. Má cenu se o integraci snažit? Jak se nám to vyplatí? Odstranění segregovaných základních škol, které navštěvují z jakýchkoliv důvodů pouze nebo z velké části děti romské, se projeví ve zkvalitnění vzdělání romských dětí

¹⁸ http://www.llp.cz/subdomains/cz/index.php?option=com_pressreleases&secid=24&catid=27&Itemid=117

a k odstranění nežádoucího stavu sociálního vyloučení Romů. Sociální vyloučení a s ním spojená neútesná situace vyloučených osob se ve svém dúsledku také dlouhodobě projeví v ekonomicky velmi nákladném systému zatěžujícím všechny daňové poplatníky, zvýšené kriminalitě a dalších negativních sociálních jevech.

Co je to „informovaný souhlas“ při přestupu dítěte do formy speciálního vzdělávání?

Souhlas rodiče vymezen v § 49 odst. 2 školského zákona výslovně stanoví: „Ředitel školy může převést žáka do vzdělávacího programu základního vzdělávání pro žáky se zdravotním postižením nebo do vzdělávacího programu základní školy speciální na základě písemného doporučení odborného lékaře a školského poradenského zařízení pouze s předchozím písemným souhlasem zákonného zástupce žáka. Ředitel školy je povinen informovat zákonného zástupce žáka o rozdílech ve vzdělávacích programech a o organizačních změnách, které ve spojení s převodem do jiného vzdělávacího programu mohou nastat“. Aby byl souhlas s přestupem skutečně informovaný, musí být rodič v maximální míře poučen o jeho dúsledcích.“

Chtělbych, aby se má školoprofilovala jako demokratická, nikohone diskriminující. Kam v ŠVP mám tuto skutečnost uvést a jak to mám udělat? Všem základním školám velmi doporučujeme, aby se profilovaly jako školy nikoho nediskriminující. Návod je v kapitole 7. Máte rovněž možnost se zapojit do projektu Ligy lidských práv Férová škola.

Představuje vydělování romských (zdravotně postižených) dětí z hlavního vzdělávacího proudu diskriminaci? Podle vládní vyhlášky č. 73/2005 Sb. se žák se zdravotním postižením **přednostně vzdělává** formou individuální integrace v běžné škole, pokud to odpovídá jeho potřebám, možnostem a podmínkám a možnostem školy. Pokud tedy škola má možnosti a podmínky pro individuální integraci, a ta odpovídá potřebám a možnostem daného dítěte, je vydělení takového dítěte protiprávní a žák je diskriminován na základě zdravotního postižení.

V čem spočívá tzv. nizozemský způsob normativního financování a k čemu je to dobré? Viz kapitola 9 - první bod.

Co mohu udělat pro prosazení nizozemského systému já, jako ředitel základní školy, když nejsem politikem? Vytvářet společně se zastupiteli města nebo obce, nevládními organizacemi a dalšími zainteresovanými skupinami i jednotlivci společenský tlak na vládu a parlament. Liga lidských práv je otevřena a nakloněna spolupráci a nabízí ředitelům pomoc a podporu.

10. Závěr

V České republice se, přinejmenším v rétorice řady veřejných činitelů, klade na dodržování lidských práv velký důraz také kvůli prožitým desetiletím pod nadvládou totalitních režimů. Je s podivem, že na práva Romů se velice často pohlíží negativně a na úrovni konkrétních opatření se na ně zapomíná. Tento materiál se věnuje segregaci ve školství, která je zakázaná mezinárodním i vnitrostátním právem, není účelná a ani prospěšná jak pro příslušníky minorit(y), tak majority. Navrhujeme zde několik praktických opatření, která jsou proveditelná v rámci platné právní úpravy a současného systému financování. Cílem Ligy lidských práv je ovšem nastartovat diskusi o změnách, které jsou do budoucna nevyhnutelné. Společně s řediteli škol, jejichž praktické zkušenosti jsou pro úspěšné provedení desegregace nepostradatelné, máme zájem navrhnout postupy, které budou prospěšné pro všechny (děti i rodiče z minority i majority, učitele, ředitele i zřizovatele škol). Jeden z příkladů představuje návrh změny systému financování základního (eventuelně i vyššího školství), prostřednictvím kterého by bylo možné věnovat se dětem ve třídách s nižším počtem žáků, mnohem častěji zřizovat funkce asistentů pedagoga a s pomocí těchto změn také vytvářet nesegregované třídy. Pro zlepšení připravenosti romských dětí na školní docházku navrhujeme zvýšit efektivitu jejich předškolního vzdělávání prostřednictvím povinného posledního roku mateřské školky či přípravného ročníku. Ochotu postavit se proti segregaci v našich školách navrhujeme zahrnout do školních vzdělávacích programů prostřednictvím konkrétních formulací. Zavádění desegregačních opatření může být v neposlední řadě atraktivní také pro školy, které vyšší počty romských dětí nemají a s již vzniklou segregací se potýkat nemusí. Právě ony by se měly otevřít i „těm odlišným“, za které jsou Romové v České republice často bohužel považováni. Pro zlepšení situace romských žáků v našem školství je potřeba si uvědomit, že jedinou cestou, jak předcházet problémům při soužití minority a majority, je naučit se spolu komunikovat a v obecné rovině žít. To ale nebude možné, dokud se budeme snažit pomocí různých opatření oddělovat obě skupiny od sebe.

(C) Liga lidských práv, 2007.

Literatura a odkazy k tématu diskriminace

Kolektiv autorů: *Diskriminace-manuál pro pracovníky institucí*, Praha, 2006, Poradna pro občanství

www.diskriminace.info

Kolektiv autorů: *The Impact of Legislation and Policies on School Segregation of Romani Children - A study of Anti-discrimination Law and Government Measures to Eliminate Segregation in Education in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia*, Budapest, 2007, ERRC

<http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2743&archiv=1>

Kolektiv autorů: *Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 2: Základní vzdělávání romských dětí*, Brno, 2007, LLP

http://www.llp.cz/subdomains/cz/index.php?option=com_content&task=view&id=293&Itemid=117

Kolektiv autorů: *Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 4 Sběr dat určujících etnickou příslušnost jako nástroj pro zjištění rozměru diskriminace romských dětí*, Brno, 2007, LLP

http://www.llp.cz/subdomains/cz/index.php?option=com_content&task=view&id=293&Itemid=117

www.llp.cz

Makkonen T.: *Measuring Discrimination - Data Collection and EU Equality Law*, Luxembourg, 2007, European commission

Říčan, P.: *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*, Praha, 1998 Portál

Šotolová, E.: *Vzdělávání Romů*, Praha, 2001, Grada Publishing

Zpráva o situaci národnostních menšin 2005

<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=17725>

Férová škola nediskriminuje

Praktická příručka pro ředitele základních škol
pro otázky a odpovědi v oblastech diskriminace

Michal Čermák, Pavla Špondrová

Chtěl bych, aby se má škola profilovala jako demokratická, nikoho nediskriminující. Kam v ŠVP mám tuto skutečnost uvést a jak to mám udělat? Všem základním školám velmi doporučujeme, aby se profilovaly jako školy nikoho nediskriminující. Návod je v kapitole 7, máte rovněž možnost se zapojit do projektu Ligy lidských práv Férová škola.

V této publikaci zmiňujeme určitá opatření, která jsou podle našeho názoru nezbytná pro zlepšení situace v oblasti vzdělávání romských žáků. Především jde o opatření desegregační. Uvědomujeme si, že jejich uskutečňování často brání řada praktických důvodů (nedostatek finančních zdrojů, personální otázky, ...), jejichž řešení může být často velmi složité, a proto doufáme, že konkrétní východiska vyplynou z dialogu všech zúčastněných, neboť o správnosti a spravedlnosti zavádění antidiskriminačních opatření musí být přesvědčeni především jejich realizátoři

PRÁVA
v souvislostech

LIGA
LIDSKÝCH PRÁV

Liga lidských práv (www.llp.cz) je česká nevládní organizace, která chrání práva dětí, pacientů, duševně nemocných, obětí rasové diskriminace, policejního a domácího násilí i dalších osob právní cestou. Jejím cílem je taková společnost, v níž všichni vědí o svých právech a možnosti se jim domoci a takový stát, jehož orgány při své činnosti dodržují Listinu základních práv a svobod i závazné mezinárodní úmluvy o lidských právech.

Liga je členem Mezinárodní federace lidských práv (FIDH) založené v roce 1922 v Paříži.

Publikace je financována z prostředků Evropské Unie na základě programu Transition Facility 2005 v rámci výzvy Podpora implementace antidiskriminačního zákona a antidiskriminačního acquis nestátními neziskovými organizacemi. Tento dokument byl vytvořen za finanční pomoci Evropské Unie. Za obsah tohoto dokumentu je výhradně odpovědná Liga lidských práv a nelze jej v žádném případě požadovat za názor Evropské unie.

